

DALIA SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
daliasviderskiene@gmail.com

Dėl Marijampolės apskrities vietovardžių analizės pragmatikos aspektu

Arealinės toponimikos studijose, greta vietų vardų darybos, semantikos ir kitų specifinių ypatybių, galėtų būti nustatyta ir daugiau bendrųjų lingvistinių – pragmatikos sričiai priskirtinų dalykų. Taip būtų išsaugotas kompleksinis kelias aspektis tyrimų aktualumas, padėsiantis suprasti etninių sričių atstovų aksiologinę sistemą, atskleidžiančią vertybes, pasaulėvaizdį ir jų mentalitetą.

Siekiant išaiškinti pragmatinį komponentą vietų vardų semantikoje ir nustatyti, kaip jis (pa)veikia vietos vardo reikšmę, neišleistina iš akių topoobjekto įvardijimo situacijos svarba, kurioje akcentuotina adresanto (įvardytojo) intencija bei jo ir adresato santykiai.

Tiriamoji medžiaga – Marijampolės apskrities vietovardžiai, tarpukariu užrašyti iš gyvosios kalbos. Siekiant užsibrėžto tikslo, buvo keliami šie uždaviniai: tarpukario medžiagoje rasti vietų vardų pavyzdžių, kurių pamatas 1) emocinio vertinimo požymį savo reikšmėje turintis žodis, 2) konotuotas veiksmažodis ar ištiktukas, 3) etnokultūrinį konotacinį komponentą savo reikšmėje turintis žodis, ir juos aptarti.

Pirmiausiai vietovardžiai buvo vertinami darybos aspektu taikant vandenvardžių klasei tirti Aleksandro Vanago sudarytą struktūrinį-gramatinį analizės metodą (dėl jo žr. Vanagas 1970: 21–27). Šiuo būdu išsiaiškinus vietų vardų pamatinius žodžius bei jų morfologinį statusą, toliau buvo dirbama su „Lietuvių kalbos žodynu“ (2013). Konotaciniai pamatinių žodžių skirtumai paaiškėjo iš žodyne pateikiamų santrumpų (malon., menk., vlg. ir kt.) bei komponentinės šių žodžių analizės. Be to, buvo gilinamasi į vietovardžių pateikėjų komentarus tarpukario anketoje. Pastarieji padėjo išryškinti aktualiąją žodžių, su kuriais siejami vietų vardai, reikšmę. Gebėjimas suprasti kito kalbėtojo ketinamą perduoti reikšmę ir yra vadinama pragmatine kompetencija (plg. Ryvitytė 2011: 9).

Iš atlikto tyrimo paaiškėjo, kad verbalinį poveikį daro vietų vardai, kuriais apeliuojama į adresatą. Tam tikrų leksinių savybių pasirinkimas – ar vardo pamatas yra emotyvas, ar ekspresyvas – tai ir nulemia topoobjekto įvardijimo intenciją. Kaip žinia, emotyvai veikia adresato jausmus, ekspresyvai – vaizduotę (plg. Jakaitienė 2010: 164).

Pragmatiniu aspektu buvo vertinami ir žemėvardžių (*Storkojinė, Žvairynė* ir kt., padarytų iš pravardinės kilmės asmenvardžių) pamatiniai žodžiai. Daugelis iš jų padaryti pagal tam tikrą veiksmažodinę ypatybę – veiksmą, veiklos pobūdį (*Rioglys, Šlūbis, Tupikas* ir kt.) ar būseną (*Verksnys*) iš veiksmažodžių, kurių reikšmė 'prastai, neaiškiai kalbėti' (*miksėti, veksėti*), 'lėtai, šlubuojant, nerangiai, judėti' (*rioglinti, šlubuoti, tupinėti*).

Pastebėta, kad dalis vietų vardų gyvojoje kalboje varijuoja, tokiu būdu visapusiškiau išreikšdami tiek denotatinį, tiek konotacinį savo semantikos turinį. Varijuojančios žemėvardžių lytys *Abromynė* || *Žydynė, Šeldekšnynas* || *Vėlniaraitis* ir kt. parodė, kad jų koegzistavimas gyvojoje kalboje leidžia tiriamojo ploto bendruomenei geriau suvokti vietovardžių reikšmes, lydimas emocinio, stereotipinio, asociacinio vertinimo, bei dalintis šiomis kompetencijomis tarpusavyje.

Tarpukario medžiaga leido prisiminti ir kai kuriuos vietovardžius, kurių pamatiniai žodžiai, drauge su išnykusiomis realijomis bei jas lydinčiomis kultūrinėmis konotacijomis, jau pasitraukę iš aktyviosios vartosenos.

Marijampolės apskrities vietovardžių inventorizacija pragmatiniu aspektu pradėta. Čia išdėstyti pastebėjimai yra būtina prielaida išsamesniems toponimijos tyrimams iš aptartos perspektyvos.

Literatūra ir šaltiniai

1. Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002), redaktorių kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, Z. Šimėnaitė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, elektroninis variantas (antras elektroninis leidimas), Lietuvių kalbos institutas, 2013.
2. Jakaitienė, E. (2010). Leksikologija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
3. Ryvitytė, B. (2011). Lingvistinės pragmatikos įvadas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
4. Vanagas, A. (1970). Lietuvos TSR hidronimų daryba, Vilnius: Mintis.